

Pregledi i osvrsti

Pregledni članak UDK [1.94]:141.82Tomba, M.
316.423.3:94

Primljeno 28. 11. 2014.

Luka Bogdanić

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
lukabogdanic@libero.it

Vrijeme i perspektiva

Pitanje revolucije danas

Massimiliano Tomba, *Strati di tempo. Karl Marx materialista storico*, Jaca Book, Milano 2010.

Sažetak

U ovom se članku autor osvrće na knjigu Massimiliana Tombe Strati di tempo. Karl Marx materialista storico (Jaca Book, Milano 2010.), razmatrajući je u širem konceptualno-filozofskom, kulturno-povijesnom i socijalno-političkom kontekstu. Kako u Tombinoj studiji, tako i u ovom tekstu, naglasak je na misaonoj ostavštini Karla Marxa, prvenstveno na historijskom materijalizmu, koji predstavlja okvir za promišljanje vremena, historije i (mogućnosti) revolucije te stanja suvremene ljevice.

Ključne riječi

historija, revolucija, ljevica, vrijeme, perspektiva, historijski materijalizam, Karl Marx, Massimiliano Tomba

Revolucija je, kao mogućnost novoga, redovito povezana s kritikom historije, odnosno prošlosti. Rimbaud je pjevao: »Osveta? Ništa! Želim je svu! Industrijalci, kneževi, senatori, u koru: nestanite! Moć, pravda, historija: dolje!«. A Majakovski, u duhu ruskog futurizma: »Ragu historije gonimo!«. Obojica su bili svjedoci vremena punog previranja, historijskih lomova, kriza i neuspjelih revolucija. Rimbaud je doživio prusko granatiranje Charleville-Mézièresa, te je navodno proveo najhladnije zimske dane 1871. u tamošnjoj biblioteci čitajući, između ostaloga, Proudhona, Babeufa i Saint-Simona. Mogućnost promišljanja drugačije sutrašnjice podrazumijeva, naravno, određeno čitanje prošlosti i sadašnjosti, dakle, vremena. Kriza suvremenog društva jasno ukazuje na nemogućnost čitanja historije i vremena kao linearnog toka.

Koliko se pokazala neodrživom i smiješnom Fukuyamina teza o kraju historije¹ toliko je teško održiva ideja o historiji kao linearnom i permanentnom razvoju.

1

Usp. Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, The Free Press, New York 1992.

Daleko smo od slike koju je nudio Fukuyama, prema kojoj su različite zemlje samo kola jedne jednolične karavane koja putuje prema gradu u koji će prije ili kasnije stići. Ona su sva u biti ista, sva imaju isti oblik, četiri kotača i vuku ih konji, samo različitih boja. Njihova jednolikost jasno odražava blijedi pojam kapitalističke raznolikosti. Takva slika vremenskog razvoja problematična je jer je još uvijek natopljena idejom linearnog progresu. Ideja, odnosno poimanje historije bez lomova i prekida uvijek je izraz ideologije pobjednika. Neki se nalaze ispred, a neki iza, ali svi u »homogenom i praznom vremenu«² putuju prema istome cilju. Očita razlika u situacijama ne odražava neku unutarnju nužnost nego je samo i jednostavno rezultat različitih pozicija vagona u odnosu na cilj.³

Upravo je mišljenje vremenitosti *samo* u dijakronom vidu ono što ljevica mora odbaciti. To i jest smisao dvaju citata kojima započinje ovaj tekst. U pitanju je odbacivanje historije kao kateheze ili, jednostavno rečeno, kao vjero-nauka. U onim trenucima historije u kojima je ljevica bila u stanju postati snaga koja je pokretala mase, njena se najveća sposobnost očitovala u tome što je umjela interpretirati vrijeme u kojem je djelovala; znala je misliti suvremenost nesuvremenih. Radi se, dakle, o sposobnosti promišljanja i mišljenja sinkronosti u vremenu. Samo promišljajući sinkronost može se misliti o nejednakosti i o historijskim mogućnostima koje se otvaraju u trenutku u kojem se djeluje, a koje nisu prisutne u dominantnom toku vremena. Podzemna bujica ima drugačije vrijeme od površinskog toka. Uniformnost vremena podrazumijeva hijerarhiju suvremenosti, i to u korist vrijednosti dominantnih klasa. Zadatak ljevice mora biti upravo suprotan tome: njena zadaća mora biti promišljanje suvremenosti nesuvremenih. Primjera radi: ni slobodno ni radno vrijeme gazde i radnika nije jednako, njihov život je bitno drugačije skandiran, kao što je različito i vrijeme sitog i glasnog, iako oni žive istovremeno, oni u vremenu ne postoje jedan prije a drugi poslije, osim za vulgarni linearni progresivizam. Stoga je evidentno da teorije progresije i regresije (reakcije) imaju zajedničku podlogu. Opravdavati postojeće stanje stvari znači tvrditi kako će manje-više svi vagoni prije ili kasnije stići do cilja. Tko nije našao sreću u ovome životu naći će je u zagrobnom.

Da ne bi izgledalo da je ovdje riječ o nekoj metafizičkoj zagonetki, može biti od koristi sljedeća usporedba. Zamislimo da se nalazimo u nekom muzeju pred zadatkom osmišljavanja novog postava. Pri tom zadatku moramo voditi računa o nekoliko osnovnih faktora: a) da prostor u koji smještamo djela nije nikada potpuno neutralan (i on ima neku povijest); b) kronološki postav isto tako nikada nije neutralan jer približavajući i povezujući autore i njihova djela otvaramo ili zatvaramo prostore novih interpretacija, stvaramo historiju, odnosno društveno-kulturnu sliku vremena, na kojoj se njene interpretacije grade. Iz navedenog je primjera jasno da je sam kronološki princip uvijek relativan: mnoga djela su nastala u istom prostoru i vremenu, dok ih mi postavljamo u slijedu, redajući ih jedna za drugima. Stoga postav djela daje određeni prikaz ili, u našem slučaju, redajući događaje i stvarajući određenu naraciju, mi otvaramo ili zatvaramo moguće interpretacije vremena, dajemo određenu predodžbu, određenu konceptualnu mapu. Zadatak ljevice je, u tom smislu, stvoriti takvu konceptualnu mapu koja otvara mogućnost revolucionarnog djelovanja.

Talijanski filozof Massimiliano Tomba u svojoj knjizi *Slojevi vremena* s pravom primjećuje:

»Historijski materijalizam nije *passe-partout* za razumijevanje historije nego praktički modalitet interveniranja u historiju.«⁴

U tom smislu, praktički materijalist intervenira u historiju otvarajući nove mogućnosti. Točka gledanja na stvari, pozicija ili perspektiva iz koje se sudi, nikada nije i ne može biti neutralna. Gledanje s određene točke nužno proizvodi odraženu konstelaciju stvarnosti. Stoga misliti prostor radikalne preobrazbe društva znači iznaći novu perspektivu, naći prostor za okončanje nesvršene prošlosti.

Perspektiva i iluzije

U slikarstvu je perspektiva procedura organizacije prostora, kako bi naslikano bilo što sličnije stvarnosti. Od XIV. stoljeća, osobito od Giotta, a zatim Lorenzettija, slikari su tražili znanstveno rigoroznu metodu prikazivanja prostora, no tek s Filippom Brunelleschijem nastaje nova znanost perspektive. Kao što je s predmetima koje treba prikazati, tako je i s događajima koje treba historijski domisliti, da bi se uzmoglo promišljati radikalno društveno oslobođenje. S tom bitnom razlikom što u ovom drugom slučaju nema reda stvari koje treba preslikati, nego se taj red mora pronaći i osmisliti. Red stvari nije zadan. Da bi se oslikao prostor revolucije, treba naći rezove i prekide u vremenu koji omogućuju nadilaženje postojeće situacije. Svaka je slika evidentno pogled iz određenog kuta gledanja, pa je tako i naracija emancipacije uvijek pogled s određene pozicije. Da bi se ona pronašla, prvo treba odbaciti ideju historije kao jedinstva jer ta ideja prikriva činjenicu da je i historija samo naracija iz određenog kuta gledanja na stvari. Kao što je napisao Marx,

»... sam pojam univerzalne historije je proizvod historije. Pomak perspektive ne ide prema većoj objektivnosti – svaki pogled može zagovarati vlastitu objektivnost – već u smjeru gledanja na stvari koje je u stanju sagledati ono što neka druga perspektiva sakriva.«⁵

Drugim riječima, oslobađanje potlačenih traži spoznaju koja mijenja svijest. U tom kontekstu, Tomba u svojoj knjizi primjećuje:

»Globalizirano tržište ima potrebu za historiografskom paradigmom koja je na visini pluraliteta – vremenskih slojeva u historijskoj dimenziji koju unificira modernost. Postmodernost preklapanje pluraliteta – historijskih vremena, gdje oblici ropstva seljaka egzistiraju zajedno s *high tech* proizvodnjom, leži u prevladavanju dualizma centar/periferija, što samo po sebi ne objašnjava ništa, nego samo zbunjuje.«⁶

Ne znam koliko je moguće složiti se s Tombom da »preklapanje pluraliteta historijskih vremena« i distorzija odnosa centar/periferija ne objašnjavaju baš ništa. U *Njemačkoj ideologiji* Marx govori o ideologiji kao izokrenutoj slici realnosti, no tehnološka revolucija ne izokreće samo sliku stvarnosti nego također stvara distorziju percepcije prostora u odnosu na vrijeme. Konkretno, zahvaljujući revoluciji komunikacija, odnosno informatičkoj revoluciji, prije svega internetu, ono što je daleko, udaljeno od nas, čini nam se vrlo bliskim i obrnuto. Suvremenost nije samo donijela ubrzanje nego je i povećala pluralitet historija u kojima pojedinac može participirati. Svijet *weba* radikalno je izmijenio komunikaciju, a ona je izmijenila proživljavanje vremena. Danas je moguće sjediti u sobi te pratiti ono što se zbiva na udaljenosti od nekoliko ti-

2
Usp. Walter Benjamin, »Povijesno-filozofijske teze«, u: Walter Benjamin, *Novi andeo*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb 2008., str. 113–124.

3
Usp. F. Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, str. 338–339.

4
Massimiliano Tomba, *Strati di tempo. Karl Marx materialista storico*, Jaca Book, Milano 2010., str. 9.

5
Ibid., str. 15.

6
Ibid., str. 17.

suća kilometara i biti u interakciji s time. Problem je što je pritom perspektiva uvijek ista jer ona ne ovisi o onome što se gleda, nego o tome iz kojeg se kuta gleda na stvari, a upravo o perspektivi ovisi kako se stvari doživljavaju. Utoliko kapitalizam stvara permanentni *trompe-l'œil* za mase, stvarajući iluziju da im je sve dostupno i sve blizu ili daleko, kako kada, prema potrebi. Problem je što je cijena te iluzije najčešće dužničko ropstvo.

Radi se, naravno, o iluziji jer više nego ikada sloboda djelovanja ovisi o ekonomskom statusu. Raskrinkavanje iluzije da svi imamo isti horizont mogućnosti važan je zadatak emancipacijskog procesa. Isključivo razbijanjem te iluzije mogu se otvoriti novi horizonti očekivanja, koji otvaraju prostor antagonizmu spram kapitalizma. Prvi korak u tom smjeru jest ukazivanje na to da prostor iskustva nije za sve jednak nego je radikalno različit, a da bi se to pokazalo potrebno je iskoračiti iz nametnute točke gledanja. *Trompe-l'œil* funkcionira samo ako se gledalac nalazi na određenoj točki, točki pasivnog konzumenta. U suštini, radi se o starom zadatku, naime, da čovjek mora ponovno postati proizvodni subjekt vlastite zbilje, a ne da postoji kao predikat izvjesnog sistema. Postojeći sistem ne nudi ni slobodu proizvodnje, ni slobodu načina rada, nego samo slobodu potrošnje. Radi se, naravno, o lažnoj slobodi jer je potrošnja ovisna o sredstvima kojima se ostvaruje, pa ako uvjeti ostvarivanja tih sredstva nisu slobodni, niti svima zajamčeni, ne može se uopće govoriti o slobodi nego isključivo o iluziji.

Borba za jednakost u različitosti traži priznavanje činjenice da ne postoji samo jedna historija nego postoje historije. Treba izaći iz nametnute perspektive jer taj iskorak otvara prostor djelovanju. U tom smislu treba probuditi svijest o asimetriji perspektiva i iskustava.

Prema Tombi, »postmoderni privid *uprostorenja vremena* nije ništa drugo doli izokrenuta slika najžešćeg *podvrgavanja prostora vremenitosti*«. ⁷ Naime,

»... dok prvo – *uprostorenje* – preklapa prostorno različita vremena u suvremenosti, proizvodeći sliku onoga što se čini, drugo, intervenirajući s vlastitom specifičnom vremenitošću, ukazuje na to kako vremenitosti bivaju hijerarhizirane i kako se sukobljavaju (...). Geografija nije zauzela mjesto historije, nego ne može više postojati bez vremenske i historijske dimenzije kapitalističke akumulacije.« ⁸

U tim okolnostima otvara se pitanje mogućnosti iznalaženja nove historijske perspektive.

Prema Tombi, metafora *traženje izlaza iz tunela* je pogrešna jer tunel kapitalizma nema izlaza. Treba kao krtica kopati, tragati, pronalaziti nove putove. Treba započeti novu historiju:

»Alternativa ne stoji ispred nas na liniji historijskog progresa, nego je ona drugdje, iza naših leđa.« ⁹

Konkretno, nova historija traži usporavanje brzine »postojeće stope ekonomskog razvoja«. ¹⁰ Ona se može nalaziti u onim oblicima »modernizacije i racionalizacije kojima se još nije uputio zapadni modernitet«. ¹¹

Pitanje je u kojoj mjeri možemo prihvatiti ovu sliku. Mislim da odgovor ovisi o tome kako to pitanje interpretiramo. Neosporno je da je postojeći oblik razvoja neodrživ. A drugo je pitanje treba li i sva dosadašnja iskustva borbe potlačenih također odbaciti. Odgovor na njega zahtijeva složenije obrazloženje koje treba razložiti na dva dijela. Prvi dio, koji se odnosi na historijsko-političke oblike ljevice u drugoj polovici XX. stoljeća na Istoku, ne može biti drugačiji doli negativan. Drugim riječima, modaliteti ljevice kakvi su dominirali u drugoj polovici XX. stoljeća, osobito u istočnoj Europi, neprihvatljivi su. No historija borbe potlačenih je historija ne samo neuspjelih pokušaja

nego i neiskorištenih prilika. U tom smislu, treba ponovno početi s promišljanjem onih izgubljenih. Tražiti i iskopavati nove prolaze, kako bi se izašlo iz postojećeg *cul-de-saca*. U XIX. stoljeću, kao i danas, reakcionarna historiografija crta revoluciju kao incident, a historiju kao kontinuum. Upravo tu sliku treba razbiti, istovremeno tražeći one okolnosti koje otvaraju mogućnost historijskom »incidentu«, odnosno revoluciji. Prvi korak u tom smjeru treba biti odbacivanje historije kao jedinstvenog linearnog procesa. Rješenje nije, naravno, u mikrohistorijama nego u paralelnim subverzivnim procesima čiji se potencijal može iskoristiti samo ako se izokrene postojeća skala vrijednosti kojim ih se prosuđuje.

Marx i Vera Zasulič – još jedan izgubljeni put

U tom kontekstu mogu biti inspirativne Marxove antropološke studije i njegova promišljanja, pri kraju života, o slavenskoj općini. Naime, Vera Zasulič obratila se 16. veljače 1881. godine Marxu s pitanjem može li ruralna zajednica, *obščina*, sa svojim zajedničkim vlasništvom nad zemljom (naravno, oslobođena podjarmljivanja od strane gazdi), predstavljati put k socijalizmu, razviti se u socijalističkom smislu, ili je ona osuđena na propast. Zapravo je pitala preostaje li ruskom socijalistu nešto drugo osim da se prepusti manjeviše nepreciznim računicama kako bi saznao za koliko će desetljeća zemlja ruskih seljaka prijeći u ruke buržoazije ili postoji i drugačiji put. Marxov je odgovor bio otprilike ovakav: analiza koja je dana u *Kapitalu* ne govori ni za to ni protiv toga, ali specifična izučavanja upućuju na to da ta komuna može biti izvoriste društvenog preobražaja u Rusiji. No, da bi dobila tu funkciju, treba je najprije osloboditi utjecaja koji na nju vrebaju sa svih strana i osigurati joj uvjete spontanog razvoja.¹²

Kao što je evidentno, tu je u pitanju ideja linearnog historijskog razvoja te odnosa politike i ekonomije. Iz priloženog proizlazi ne samo da Marx nije determinist nego i da je odnos politike i ekonomije u njegovu djelu puno složeniji nego što to na prvi pogled može izgledati. Dakle, jasno je da ne postoji samo jedan historijski put.

Radi se ponovno o uočavanju suvremenosti nesuvremenih. Kapitalizam nudi hijerarhiju suvremenosti iz koje proizlazi suvremenost nesuvremenih, a upravo odbacivanje te hijerarhije treba biti prvi korak k otvaranju prostora za mogućnosti djelovanja u smjeru radikalne socijalne emancipacije. Kako bi se iznašli novi horizonti iščekivanja, potrebno je krenuti od »novih« prostora iskustava. Utoliko treba stvarati nove prostore borbe.

Suvremenost nesuvremenih

Jedinstvo u različitosti izazov je i zadatak revolucionarne ljevice; njen je zadatak objedinjivanje iskustava u sinkronosti kako bi se omogućio slobodan

7
Ibid., str. 18.

8
Ibid.

9
Ibid., str. 19.

10
Ibid.

11
Ibid.

12
Usp. Ettore Cinnella, *L'altro Marx*, Della Porta, Pisa/Cagliari 2014.; Albergo Burgio, *Strutture e catastrofi. Kant Hegel Marx*, Editori Riuniti, Rim 2001., osobito posljednje poglavlje »Un caso concreto: Marx e la Russia tra capitalismo e comunismo«.

razvoj svakog pojedinca. Naravno, ona djeluje obrtanjem postojeće hijerarhije historijskih događanja. Revolucije, osobito ona Oktobarska, u trenucima svojeg najvećeg zamaha odlikovale su se bogatstvom društvenih formi i izraza koji su bujali pod njihovim okriljem. Stagnacija se redovito poklapala s osiromašenjem tog bogatstva i svođenjem raznovrsnosti na nametnutu jednovrsnost. Historija umjetnosti, historija avangardi i historija seksualnosti jasno svjedoče o tome. Revolucija je bila svedena na kratku *Historiju SKP(b)*, dogodilo se svođenje historija u množini na historiju u jednini. Određena grupa, predvođena Staljinom, prevela je zauzimanje političkog prostora u zauzimanje vremena, odnosno historije. Monodimenzionalnost vremena bila je odraz monolitnosti sistema, koji je od homogenosti učinio sredstvo obrane od kapitalizma. Pogrešna procjena, kao što je bila i ona »dostići i prestići Ameriku«. Zadatak ljevice upravo je suprotan: ona mora razbiti linearnost vremena.

Pitanje suvremenosti nesuvremenih jasno je izbilo u prvi plan već s Lenjinom. Ideja revolucija u kolonijalnom svijetu, u onom koji će se kasnije nazvati *Trećim svijetom*, upravo je ideja revolucija nesuvremenih. Konkretno, ona znači razbijanje historiografske linearosti, tipične za zapadocentrični historicism. Bez svijesti o *suvremenosti nesuvremenih* Oktobar ne bi bio moguć. Parola »mir po svaku cijenu«, a ona je bila ključ Lenjinove pobjede, upravo je izokretanje linearnog historijskog progresivizma koji ne razlikuje razvoj i stvarni progres. Postojala je i svijest da svaka pobjeda pretpostavlja poražene koji će vapiti za osvetom. Lenjin je bio svjestan da je iz perspektive potlačenih bolji Brest-Litovsk nego Versailles. Ideja ljevice ne odlikuje se hijerarhijom pobjednika i pobijeđenih, nego suživotom različitih suvremenosti.

Ljevica dobro zna da je londonska bijeda puno udaljenija od Chelseaja no što su to palače u Abu Dhabiju, nastale na petrodolarima, i da je ona mnogo bliža bijedi u Grčkoj. Povezivanje nesuvremenika koji žive na različitim paralelama, ali trpe istu bremenitost kapitalističkog vremena, no nikako njihova potpuna homogenizacija, zadatak je klasne borbe u doba globalizacije. Ljevici je potrebna nova semantička infrastruktura koja omogućuje otvaranje novih perspektiva smisla, sposobnih da otvore nova poprišta borbe.

Historija, porazi i utopija

»Na kratke staze, historija je možda djelo pobjednika, ali na dugi rok ostvarenja na području historije došla su od strane poraženih.«

Eric Hobsbawm komentirao je navedenu misao Reinharta Kosellecka na sljedeći način:

»Koselleck je u pravu, ali pretjeruje (iz poštenja prema njemu želim dodati da, poznavajući njemačku historiografiju iz oba poslijeratna perioda, on ne kaže kako je samo iskustvo poraza dovoljno da bi garantiralo dobru historiju). No ako je u pravu, i to samo djelomično, kraj ovoga milenija morao bi inspirirati mnogo dobre i inovativne historije.«¹³

Pored dobrih i inovativnih iščitavanja vremena, ljevica, da bi otvorila nove prostore borbe, ispoljava potrebu i za svojevrsnim duhom utopije. Pod utopijom se, dakako, ne misli na puku anticipaciju historije, ne misli se na futurologiju, nego na viđenje stvarnosti koje u sebi sadrži perspektivu. U tom smislu, utopija jest ono što daje racionalni sadržaj instancama prevladavanja stvarnosti jer ona sama počiva na toj stvarnosti. Ona je moment racionalizacije i vrednovanja svijeta u kojem se živi. Perspektiva se, pak, otvara samo putem novih borbi, novih iskustava, stvarajući frontu drugova sa zajedničkim

iskustvom, odnosno frontu drugova sa zajedničkim »prostorom iskustava« koji stvara zajednički »horizont očekivanja«. ¹⁴

Kao što piše Tomba, treba nam nova historiografija da bismo oslobodili budućnost okova prošlosti. ¹⁵ Raskrinkati građansku historiografiju ne znači samo ispričati novu povijest nego i »raskinuti s *oblicima* njenih predodžbi«. ¹⁶ Daleko od toga da treba tobože objektivno prikazati historiju jer takav objektivni prikaz ne postoji. Historijski materijalist naglašava »subjektivnost objekta, konstitutivnu snagu prakse jedne klase unutar određenog historijskog fenomena«. ¹⁷ Analiza koja zanima historijskog materijalista jest samo ona koja »otvara nove mogućnosti promjena«. ¹⁸ S druge strane, »tko sudjeluje u zaboravu što ga nameću vladajuće klase, hvaleći odsustvo memorije, smatrajući da je odsustvo memorije revolucionarna snaga, sudjeluje u konstrukciji dominantnog imaginarija« ¹⁹ koji kroz zaborav briše radničku klasu s političke scene. Zbog toga arhiv radničke memorije ne bi smio baciti radničku historiju u muzej, »već je, naprotiv, mora evocirati jer ta tradicija još uvijek vapi za osvetom«.

»Tradicija, taj pojam koji tradicionalisti koriste kao političko oruđe (...), treba biti upotrijebljena kako bi se spojile prethodne borbe sa sadašnjima, kako bi se prošlost napunila revolucionarnim nabojem, čija iskra treba biti zapaljena u nekom izvjesnom trenutku sadašnje borbe.« ²⁰

Dakle, tradiciji, oružju kontrarevolucije, treba obrnuti predznak; umjesto legitimizacije u ime kontinuiteta, treba radničkom tradicijom označiti prekide. To je, prema Tombi, jedna od lekcija iz *Osamnaestog brumairea Louisa Bonaparte*:

»... dijakronom toku prošlost–sadašnjost Marx suprotstavlja sinkroniju između prošlosti i tradicije u odnosu na prakse u sadašnjosti.« ²¹

Zadatak materijalističkog povjesničara jest ukazati na lomove i pukotine koji upućuju na mogućnost prekida historije izrabljivanja. On treba raditi na uništenju tradicije koja sakriva lomove i pukotine, kako bi povezo sadašnju borbu s odgovarajućim snagama prošlosti i oborio tradiciju–naraciju pobjedničkih klasa. Uostalom, to je i smisao dvaju citata kojima sam započeo ovo promišljanje. Prekinuti dominaciju legitimiziranu vladavinom prošlosti nad sadašnjošću. Kako piše Rimbaud u »L'Humanité chaussait le vaste enfant Progrès«:

»Tko će pomaknuti kovitlace, što bijesom vatre se pale,
Samo mi i naša zamišljena braća!
Za nas, romantični prijatelji, igrom to se shvaća,
Mi raditi nećemo nikada, o, ti vatreni vale!«

13
Eric J. Hobsbawm, *On History*, The New Press, New York 1997., str. 276.

14
O kategorijama »prostor iskustva« i »horizont očekivanja« usp. Reinhart Koselleck, *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Suhrkamp, Frankfurt a/M 1979., str. 349–375.

15
M. Tomba, *Strati di tempo*, str. 108.

16
Ibid., str. 111.

17
Ibid., str. 112.

18
Ibid., str. 113.

19
Ibid., str. 115.

20
Ibid.

21
Ibid.

Prošlo je doba kada je čovječanstvo mislilo da može obuvati progres. Radilo se o iluziji kojoj se već davno rugao Rimbaud. Živimo u čudno doba, kako je to u nedavnom intervjuu rekao Mario Tronti, prema kojem

»... nedostaje epoha, tj. ona faza koja se uzdiže i ostaje za budućnost. Historija je postala malena, prevladavaju dnevna kronika, blebetanje, banalnosti i jadanja.«²²

U *Osamnaestom brumaireu*, linearna je uvjetovanost dovedena u pitanje, vrijeme Napoleona III. je »historija bez događaja«, vrijeme bez epohe. No kako piše Tomba,

»... nije povijest bez događaja, nego su leće kojima se služi historiograf za njeno čitanje takve da ih on nije u stanju uočiti. Potrebna je historiografija na visini zadatka. U tom smjeru radi materijalistički historiograf, intervenirajući u historiju, ne samo u onu sadašnju nego i onu prošlu.«²³

Historija za materijalista ne stoji ispred njega kao puki predmet koji treba objektivno prikazati nego kao »bitka u koju treba intervenirati«.²⁴ Historijski lomovi postaju vidljivi samo kada se izade iz paradigme historije u singularu jer jedino historije u pluralu upućuju na lomove i moguće prostore borbe. Linearna naracija služi, kao u Fukuyame, za kroćenje i negiranje postojanja klasne borbe. Ta linearnost ispisuje historiju kao historiju pobjednika, prema kojoj nakon 1989. nema više klasnih sukoba. »Događaje« i »heroje« stvaraju pobjednici.

Tronti je u navedenom intervjuu izjavio da mu ništa nije dalje od vjere u progres, da ono što dolazi nije nužno bolje od onoga što je bilo. To je izrekao u kontekstu kritike činjenice da je dogma ljevice bila vjera u progres. Ostavivši po strani različite dogme ljevice (a mnogo ih je bilo), treba naglasiti da je vjera u linearni razvoj, svojstvena dominantnim ambijentima Druge internacionale, pa i staljinizmu, udaljena od historijsko-materijalističke metode kako ju je prakticirao Marx u *Osamnaestom brumaireu Louisa Bonaparte*a. Naime, Marx piše:

»Naprotiv, proleterske revolucije, kao što su proleterske revolucije 19. stoljeća, stalno kritiziraju same sebe, neprestano se prekidaju u vlastitom toku, vraćajući se na ono što je prividno svršeno da bi ga iznova otpočele, svirepo-temeljno ismijavajući polovičnosti, slabosti i kukavnosti svojih prvih pokušaja; one kao da svakog protivnika obaraju samo zato da bi on iz temelja crpio nove snage i moćnije se ispravljao prema njima; one uvijek iznova izmiču pred neodređenom gorostasnošću vlastitih ciljeva sve dok se ne stvori situacija koja onemogućava svaki povratak i dok same okolnosti ne viknu: *Hic Rhodus, hic salta!*«²⁵

Kako je napisao Tomba, komentirajući navedeni pasus:

»Materijalistički historiograf pazi na vremenski diskurs proleterske revolucije koju čine kako napredovanja tako i prekidi i regresije.«²⁶

Luka Bogdanić

Time and Perspective
Question of Revolution Today

Abstract

In this article the author reviews the book Strati di tempo. Karl Marx materialista storico (Jaca Book, Milano 2010) by Massimiliano Tomba, reconsidering it in a wider conceptual-philosophical, cultural-historical, and social-political context. Just like Tomba in his study, the author emphasizes the thoughts of Karl Marx, especially historical materialism, which represents a framework for rethinking the time, the history, and the (possibility of) revolution, as well as the state of the left today.

Key words

history, revolution, the left, time, perspective, historical materialism, Karl Marx, Massimiliano Tomba

22

Mario Tronti u listu *La Repubblica*, 28. rujna 2014.

23

M. Tomba, *Strati di tempo*, str. 127.

24

Ibid.

25

Karl Marx, »Osamnaesti brimer Luja Bonaparte«, u: Karl Marx/Friedrich Engels, *Dela*, sv. XI, Institut za međunarodni radnički pokret, Beograd 1975., str. 94.

26

M. Tomba, *Strati di tempo*, str. 130.